

ВІДГУК

офіційного опонента Столярчук Олесі Анатоліївни, доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології особистості та соціальних практик Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Герасимчук Оксани Миколаївни «Психологічні умови подолання агресії фруструючою особистістю»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

1. Актуальність дисертаційного дослідження. Соціально-політичні обставини, які нині переживає Україна, зумовили погіршення ментального здоров'я та міжособистісної взаємодії громадян. Спровоковані повномасштабною війною України з Російською Федерацією загрози для життя та діяльності українців викликають масове переживання ними негативних емоційних станів, в тому числі й фрустрації, що супроводжується інтенсивними агресивними реакціями, часто з неусвідомлюваними, латентними спонуками, та подальшими дезадаптивними ознаками. За таких умов критично важливого значення набуває активізація у фруструючої особистості конструктивних способів вираження й подолання агресії для відновлення емоційної рівноваги, адекватного сприйняття дійсності, прийняття ефективних рішень і збереження позитивних стосунків із оточенням. Попри значний науково-практичний доробок у дослідженні питань чинників і проявів агресії та фрустрації особистості, у вітчизняному психологічному просторі бракує напрацювань щодо цілісної картини умов подолання агресії особистістю, яка переживає стан фрустрації, що зумовлює актуальність обраної здобувачкою теми дисертаційного дослідження.

2. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у емпіричному визначенні специфічного психологічного профілю агресивності у дорослих у стані фрустрації, що характеризується поєднанням високого рівня ворожості з дефіцитарними механізмами саморегуляції; встановленні знижених рівнів саморозуміння та аутосимпатії як центральних детермінант деструктивної поведінки осіб, що дозволило авторці виокремити мішені психокорекційного впливу, які відрізняються від традиційних підходів до корекції агресії; обґрунтуванні системи психологічних умов подолання агресії, яка базується на інтеграції когнітивної перебудови та емоційної саморегуляції, що забезпечує трансформацію деструктивних імпульсів у соціально прийнятну поведінку.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні розуміння етіології агресивної поведінки дорослих осіб шляхом концептуального доповнення існуючих когнітивно-поведінкових моделей структурними компонентами гуманістичного підходу, що забезпечує перехід від зовнішнього поведінкового контролю до внутрішньої ціннісно-сислової детермінації; удосконаленні наукових уявлень про внутрішні механізми регуляції агресії через обґрунтування ролі аутосимпатії та рефлексії як критичних чинників стримування ворожих реакцій особистості.

Отримані дисертанткою дослідницькі результати мають **прикладну цінність** внаслідок розроблення й апробації авторської інтегративної програми, що забезпечує трансформацію деструктивної агресії у конструктивний ресурс асертивності та самоактуалізації особистості та може бути застосована у роботі фахівців практичної психології з метою оптимізації емоційної саморегуляції та подолання наслідків фрустраційних станів у актуальних соціокультурних умовах суспільного буття. Розроблену авторкою методологічну базу та структуру змістових блоків корекційного впливу доцільно впроваджувати в освітній процес закладів вищої освіти, програми підвищення кваліфікації фахівців допоміжних професій

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, запропоновані на підґрунті проведеного здобувачкою дослідження, є новими, оригінальними та науково обґрунтованими. Герасимчук О.М. виконала поставлені дослідницькі завдання на достатньому науково-методологічному рівні. Здобувачка у своїй дисертаційній роботі працювала здійсненій міжгалузевий і поліконцептуальний аналіз понять агресії, агресивності, фрустрації, що дозволило будувати дослідження на засадах комплексного підходу та встановити стан розробленості проблеми детермінації та проявів агресії у фруструючої особистості в актуальних наукових напрацюваннях. Методологічний апарат дослідження є цілком коректним. Результатом ґрунтового аналізу наукових праць за проблематикою дослідження є здійснена здобувачкою розлога диференціація базових дефініцій – агресії та фрустрації за ознаками причин, структурних елементів і форм/ способів прояву. Науково-методична обґрунтованість результатів дослідження підтверджується дотриманням базових вимог до його організації, використанням валідних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження, дизайном експерименту, поєднанням кількісної обробки й якісного аналізу емпіричних даних.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Аналіз дисертації вказує на чітко сплановану та послідовну реалізацію здобувачкою експериментального дослідження. Його дизайн і реалізація відповідає поставленим дослідницьким завданням і вимогам до емпіричних наукових досліджень. У динаміці емпіричного дослідження логічно реалізовано констатувальний, формувальний і контрольний етапи, що дозволило визначити наявні проблеми та шляхи їх вирішення, здійснити необхідну корекційну роботу й отримати вірогідні практично значущі результати. Цьому сприяло застосування цілісного комплексу методів наукового дослідження (теоретичних, емпіричних, методів математичної статистики), вибір яких обумовлений логікою наукового пошуку.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Значний ступінь науково-дослідницької вмотивованості дисертантки підтверджено її апробаційним доробком, позаяк основні результати дослідження викладено в 12 наукових публікаціях, з яких 8 є одноосібними. До цього переліку входить 3 наукові статті, опублікованих у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України за датою публікації, 2 статті, опубліковані у закордонному фаховому виданні, та 7 публікацій апробаційного характеру. Основні положення та результати дослідження викладені в публікаціях і доповідях міжнародних та українських науково-практичних конференціях.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Текст дисертації Герасимчук О.М. має необхідний зміст, обсяг і оформлення, структурований згідно з реалізацією мети та поставлених завдань, складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Вступ надає переконливе обґрунтування актуальності теми дослідження, кваліфіковано визначені мету, завдання, об'єкт, предмет, інформацію про апробацію й упровадження авторського доробку, що свідчить про логічно виважений і обґрунтований науково-понятійний апарат дослідження. У першому розділі дисертації викладено результати аналізу основних наукових підходів у вивченні агресії у фруструючої особистості, узагальнено та візуалізовано соціальні, психологічні, біологічно-фізіологічні та ситуативні чинники виникнення агресії у фруструючої особистості, систематизовано опис умов подолання агресії у психологічних дослідженнях.

У другому розділі проаналізовано результати емпіричного дослідження особливостей проявів агресії та її чинників у фруструючої особистості,

описано верифікацію рівня фрустраційної напруги та супутніх емоційних станів – тривожності та ригідності, викладено аналіз виявлених профілю та вектора агресивних реакцій, надано тлумачення встановлених кореляційних зв'язків між агресивністю та ресурсним потенціалом особистості.

Третій розділ містить обґрунтування мультимодального підходу до корекції деструктивної агресивності особистості, виклад розробленої й апробованої програми психологічної корекції агресії у фруструючій особистості й аналіз результатів статистичної перевірки ефективності запропонованої програми. Реалізація програми корегувального впливу через тріаду взаємопов'язаних компонентів – когнітивного, ціннісно-орієнтованого та поведінкового – забезпечила глибинну інтервенцію не лише агресивних, але й фруструвальних проявів особистості шляхом розвитку її внутрішніх ресурсів.

Висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту роботи та доводять дієвість виконання завдань дослідження. Додатки до роботи містять опис діагностичних методик, таблиці з конкретизованими статистичними даними констатувального експерименту, деталізований зміст психокорекційної програми управління агресією фруструючою особистістю, що може стати цінним знаряддям фахового впливу для практичних психологів.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій Герасимчук О.М. свідчить про дотримання здобувачкою академічної доброчесності, позаяк у роботі відсутні ознаки академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення дисертаційного дослідження оформлені з покликаннями на джерела інформації у всіх випадках використання ідей і напрацювань інших дослідників.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Дисертаційна робота Герасимчук Оксани Миколаївни позначена системним підходом і послідовністю щодо наукової інтерпретації аналізованих явищ. Проте, на наш погляд, певні положення потребують уточнень і мають дискусійний зміст.

1. У вступі авторкою викладено сформульовану загальну гіпотезу дослідження та її локальні дослідницькі аспекти. Однак, нижче за текстом описано ще й наукове припущення дослідження. Оскільки гіпотеза – то і є припущення, вважаємо недоречним його виокремлення після викладених положень загальної гіпотези та часткових припущень, тим паче, що йдеться саме про прикладну конкретизацію загальної гіпотези.

2. У другому розділі при описі діагностичного інструментарію вказано на застосування авторського експрес-опитувальника рівня особистісної фрустрації та її чинників задля встановлення інтенсивності основного чинника агресії. Детальний мануал цього опитувальника викладено у Додатку В.1. Однак, оскільки мова йде про напрацювання авторки, у тексті дисертації не зазначено даних щодо стандартизації цього опитувальника.

3. Внаслідок констатувального експерименту здобувачкою виявлено стійку тенденцію до фрустрації у представників дослідницької вибірки: понад 82% мають середній/високий рівень у поєднанні з високою емоційною напругою. Походження високих показників фрустрації та агресивності пояснено особливостями психосоціального розвитку досліджуваних, становлення особистості яких відбувалось наприкінці існування та розпаду СРСР, і відповідно, наслідками впливу його тоталітарного режиму. Однак, оскільки проведення констатувального етапу дослідження здійснено в умовах тривалої дії воєнного стану в Україні, на наш погляд, важливо було згадати про системні загрози життю, безпеці та діяльності особистості як джерело фрустрації.

4. Подекуди у тексті дисертації зустрічаються росіянізми, як-от: протиріччя замість суперечності, рамки замість межі, потребнісно-орієнтована замість потребово-орієнтована тощо, та некоректне вживання категорії «відчуття» (відчуття тривоги, небезпеки тощо), де доречно було використовувати категорії переживання, почуття чи емоційного стану.

Втім, висловлені вище зауваження мають рекомендаційний характер і не знижують науково-прикладної цінності дисертаційного дослідження здобувачки.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Дисертаційну роботу Герасимчук О.М. можна охарактеризувати як самостійне, новаторське дослідженням, спрямоване на вирішення актуальної для української психологічної науки та практики проблеми. Ступінь наукової новизни й актуальність дисертації, високий теоретичний рівень, оригінальність методичних підходів, достовірність й обґрунтованість дослідницьких результатів виразно демонструють здатність дисертантки до ґрунтовних досліджень, спроможності до напрацювання й апробації цінних прикладних засобів вирішення актуальних психологічних проблем. Це виражає наукову ерудицію, значну практичну компетентність, наукову зрілість і самостійність Герасимчук О.М. та свідчить про її відповідність рівню доктора філософії за спеціальністю «Психологія».

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Герасимчук Оксани Миколаївни на тему «Психологічні умови подолання агресії фруструючою особистістю» є завершеною науковою працею, у якій авторкою отримано нові обґрунтовані результати, що відображають вирішення конкретного наукового завдання.

Дисертація відповідає пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка, Герасимчук Оксана Миколаївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
особистості та соціальних практик
Факультету психології, соціальної роботи
та спеціальної освіти Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка

Л. С.

Олена СТОЛЯРЧУК

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
№ 44 КДР/2022/45307
Олександр Д.
Трубід, прат. В.К.
Машинко
24.03.2026

